

ראיון עם אהרון אפלפלד

בסימון שאלות

יצחק בצלאל

הייתי אומר שיש בהם שני רבדים: האחד — החומר ההיולי, כפי שהוא שמור בזכרוני, השני — כיצד הם משתקפים בעיני כיום ומשמעותם בעיני איש מבוגר. כל מה שאירע לדור זה אפשר לתאר בדרך ריאליסטית ואפשר בדרכים אחרות. — למשל?

— איני מייחס חשיבות להגדרות: ריאליזם, סוריאליזם, סימבוליזם. רק החולשה שבנו בוראת את המושגים. בספרות יש רק אבהנה אחת: בין צליל אמת לדבר מלאכותי. בכתיבתי מבקש אני את המשמעות אשר באותם מראות-ילדות להווה שלי, לקיומי.

בן 13 הייתי בעלותי לארץ. לא ידעתי אף שפה. דיברתי קצת אידיש, וקצת רוסי, איטלקית, גרמנית — כל זה לא הצטרף לכלל שפה אחת. אין צורך לציין שלא היתה לי כל השכלה. רק כאשר למדתי עברית, התחלתי לשאול את עצמי: מי אני, כיצד הגעתי לכאן, מי היו הורים, מה היתה מולדתי. שאלות הקיום האלמנטריות. וזה היה אחד הדברים שדחפו אותי לכתיבה.

קולות שונים ומלים

— האם הכתיבה מסייעת לקיום, האם היא מציעה תשובות?
— הכתיבה שלי מקורה במצוקה. מצוקה של שאלותי. בשלב הראשון ביקשתי בכתיבה לתת פתחון-פה לשאלות. כל מי שעבר דרך זו שאני עשיתי, ואינני יחיד, היה שרוי בבואו לארץ בלחץ כבד. כאן, בארץ חדשה, בערב מלחמת העצמאות, שררה אווירה של הרואיקה, של גיבורי פלמ"ח. לא היה מקום לספר איך נתגלגלת לכאן ומה עבר עליך. לא היה מי שיאזין לך. אך הדברים לחצו בפנים. ואני סיפרתי אותם לעצמי במחברת. היה זה מעין-יומן בו כתבתי עמנומי זכרונות מגומגמים. לא לפירסום. כך התחלתי לכתוב בהיותי בן 16—17. דברים ראשונים שפירסמתי היו כמה שירים מאד מגומגמים, בשנים 1954—1955. לשירים אלה אין כמובן ערך אובייקטיבי. המלים שברשותי היו מועטות, והמצוקה — גדולה. השירים הם אולי עדות לחוסר האונים שלי אז. סיפורים התחלתי לכתוב בשנות הששים. הקובץ הראשון של סיפורי, "עשן", הופיע ב-1962. "בגיא הפורה" הופיע בסוף 1963.

— והאם אתה כותב רק סיפורים קצרים?
— "בגיא הפורה" — זהו בעצם סיפור ארוך בהמשכים. אותו עניין המסופר כל פעם מזווית אחרת. אורך הסיפור — הוא עניין טכני ולא מהותי.

(סוף בעמוד ב')

כמו סיפוריו של אהרון אפלפלד כן שיחתו, סובבת סביב ציר אחד. תשובותיו לכל שאלותיך הן כוואריאציות על נושא אחד. וכמו בסיפוריו, יש לשיחתו נימה אישית מאד. דיבורו בלחש. תשובותיו מהוססות, עם הפסקות בין משפט למשפט ורווח בין מלה למלה. והשתיקות שבין הדברים מעניינות לא פחות מאשר הדברים עצמם. כמו בסיפוריו.

אל סיפוריו התוודעתי מעל דפי ה' מוספים לספרות בעיתונים ובכתבי-עת. אך קריאה מרוכזת באסופת סיפוריו, היא שאיפשרה לי לעמוד על כמה קווים מעניינים בכתיבתו. למשל, במרבית הסיפורים ש"בגיא הפורה" — פרט לסיפורים שעניינם אחר-המלחמה — כמעט אין זיהוי מקום וזמן. ואין זכר לציביליזציה של ימינו. הנופים הם: שדות, מנזרים, בתי-איכרים, צור-ענים, עגלות סוסים, ועל רקע זה — יהודים וגויים כשני עולמות שתהום מפרידה ביניהם. אפשר בנקל לדמות שאלה סיפורים על איזו תקופת-פור-ענות קדומה יותר. נאמר פרעות ת"ח ות"ס.

— הטעם להעדר זיהוי מקום וזמן בסיפורי — אומר אפלפלד, — הוא שכאשר פרצה מלחמת העולם השנייה הייתי בן שבע. וילד בגיל זה הוא אדם היולי. נולדתי סמוך לצ'רנובין, בוקובינה, בשנת 1932. כשפרצה המלחמה, איבדתי את הורי ועם שיירת מגורשים נדדתי במקומות אין ספור, ועל פני ישובים, יערות, מחנות. הציתי את כל אירופה כמעט ועברתי אולי בהמשעשרה ארצות. אם תשאלני עתה, לא אוכל לזהות חמשה מקומות בדרך גודלי. נוסף לכך, הייתי חולה באותן שנים. מה ששמור בזכרוני מאותה תקופה, אלה מראות מעומעמים, רבעי-שמות, וזכרונות קטועים כמתוך גושי אפילה. מכות שספגתי גושים גושים. אני מתעורר מדיפעם ונזכר בדברים כמתוך סיוט. סיוט ממושך.

רק כאן, בארץ, התחלתי לשחזר את הקולות והצווחות מאז. אבל בתחום העובדות — אני כמגשש באפילה. אני מנסה לתת לדברים צורה. בגישוש זה באפילה — יש כמובן חסרון, אך גם יתרון. כי אני מתאר רשמים של ילד כפי שהם נראים בעיני כיום. סיפורי אינם זכרונות.

בסימן שאלות

דרני, יש לי שפה יותר משותפת. אפשר שמבחינה אינטלקטואלית אני מבין אותו יותר. את היהודי ההיסטורי — אינני מכיר. אך אני רוצה לגלותו. אם אני חודר אל תוכי, אני מגלה בו יסוד של איתו היהודי המתפלל.

יהודים וגויים — שני עולמות

— מה יחסך לגויים, אשר בסיפוריך מתוארים לרוב כעולם אחר, שממנו אין גשר לעולם היהודי?

— בתקופה שאני מתאר, היה העולם חצוי לשניים: מכאן יהודים, ומכאן גויים. לא חשוב באיזו מדינה היית. אני יודע שהיו אז גויים טובים מאד, אך לי נגלה העולם כחצוי, וכך הוא קיים בתוכי. אין זה שוביניזם, אף לא שנאה לאחרים, אלא עולם חצוי בין קרבנות ורודפיהם, בלא סינה ובלא חיבה. אגב, בספר „בגיא הפורה“ יש שני סיפורים, „הרדיפה“ ו„מסע“ — שעניינם בתקופה שלפני המלחמה. שאר הסיפורים — חלקם עניינם ימי המלחמה וחלקם הימים שלאחריה. היו לי שתי כוונות בהכללתם של שני סיפורים אלה בספר. רציתי להראות שיש רציפות מסוימת בגורל היהודי, שאותו אני מבקש להראות בצורות שונות. ושנית רציתי להראות שמה שאירע בשנות המלחמה הוא תהליך שהבשיל, והבשיל משך הרבה מאד שנים, ואני תוהה על העקבות שהובילו למה שקוראים שואה. למלה „שואה“ יש לי אי־סימפטיה. שואה — הוא דבר פתאומי, ואילו למה שאירע — היו אקדמות.

— אבל יש בכמה מסיפוריך יהודים מוזרים מאד, ספק יהודים, למשל בסיפור „בשמש הדרומית“. בסיפור אחר, „מסעותיו של אנדריקו“, מסופר על ילד שהוא כנראה נוצרי, ורק בשולי תודעתו זוכר איוו קירבה ליהודים.

— אסביר את זה מבחינה אוטוביוגרפית. אחרי המלחמה נותרו יהודים, שרידי אנשים, ששכחו, או שרצו לשכוח, הכל, נדדו ממקום למקום כצוענים ללא עתיד. תמונת היסוד היא איפוא יהודים שרוצים לשכוח את עברם. גם כאן, בארץ נוצר עם חדש של יהודים שבינם לבין אותו עולם ישן — אין דבר משותף. למשל: בראותי גדנ"עית עם רובה, שואל אני את עצמי, מה הקשר בין זו לבין אותו עבר, תמיתה זו של הניתוק מהעבר רציתי להביע בסיפור „בשמש הדרומית“. בסיפור האחר, „אנדריקו“, מסופר על ילד אסופי, כמו רבים אחר המלחמה, שאינו יודע מי הוא, אינו יודע את עברו, הוא מתואר כילד נוצרי שעוב את המגזר ומרגיש כמיתה מורה ליהודים הנודדים.

הספר הזה כולו, גיבוריו הם בסימן התעוררות. הם תמהים על עצמם: מי אני? מניין? זוהי איוו עדות לעולם שלם שנחרב, ושאחריו נותרו בודדים. בכל הסיפורים יש נדידה מתמדת, כולם מסתובבים במדבר, מעין יציאת־מצרים חדשה. מצד אחד הם קשורים למצרים, שם הותרו הכל, מצד אחר קיימות התקוות, אך אינם יודעים מהי א"י. ספר זה הוא מעין מיתוס יהודי חדש, של זמננו.

אין לי תשובות

— „בגיא הפורה“ הוא ספר פסימי. עם שלם נכרת. השרידיים שנות־רו — שואפים למשהו; לאיזה נס לתחיה, להגיע. אני נולדתי ברקע פסימי של ההשמדה, אבל אני חי בארץ, והתקומה כאן היא שנתנה לי את יסוד התקוה, שאותה הכנסתי בגיבורי הספר עוד בהיותם שם, מכאן התקוה המנצצת לפעמים, מכאן רגש ההשתייכות של היחיד לקולקטיב.

— מהי קירבתך לסופרים יהודים אחרים?
— ובכן, כפי שכבר ציינתי, קרובים לי יותר סופרים העוסקים בעולם היהודי, בעבר, כמו עגנון, או ביאליק, בכלל, אין ספר שלא למדתי ממנו. כל ספר מלמד, גם מנדלי היה בית־ספר חשוב בשבילי.

באשר לסופרים הישראליים — כמו יזהר — עולמם שונה משלי. להם שאלות אחרות, נקודת מוצא אחרת, אצלם — יהודים שגדלו באס־מוספירה של גבורה, התיישבות, תנועת־נוער, ברל, אצלי השאלות מת־חילות בעיירה קטנה.

שאלת אותי, אם יש בכונתי לכתוב רומן, או כתיבה שיריעתה רחבה יותר, לדעתי רומן חייב לתת תשובות, ולו גם איוו תשובה קטנה. אני בינתיים עוסק בשאלות, אין לי תשובות.

(סוף מעמוד א')

— האם סיפורים אלה הם אוטוביוגרפיים?
— כן, זוהי אוטוביוגרפיה פנימית, ללא דיוק עובדתי. זהו נסיון לגלות את עצמי בכל הממדים. כזו היא כל כתיבתי.
— מה פשר השינויים בשימושי־זמן בסיפוריך? יש בסיפורים תערובת של עבר עם הווה, ואף עם עתיד.

— כל המאורעות בחיי, לא אירעו כאירועים כרונולוגיים מוגדרים, אלא כגוש. אני יודע שדבר מסוים אירע, ויש לו סימנים כרונולוגיים. אני מנסה לשלב אותם בהווה. מכאן תערובת השימושים בעבר, הווה ועתיד.

— הזכרת את הכתיבה המגומגמת בראשית דרכך. מה חשיבותה של השליטה בלשון בתהליך הכתיבה?

— אשיב לך בסיפור־מעשה. במנזר בו שהיתי לפני עלותי לארץ, היה כומר שגון שביקש לייסד מקהלה. הכומר דחה מפניו נערים שקולם ערב ושירתם בוטחת ואסף למקהלתו רק את שאינם בעלי־קול ושירתם מגומגמת. משנשאל לטעמה של ברירה מוזרה זו השיב שבעלי־הקול הערב, שירתם במקהלת־המנזר היא שלב לשירה בקברט. המגמגמים והי כנועים אולי הם ישרתו גאמנה את הכנסיה, או לא הבינותי את שיטתו. עתה אני מבין.

בילדותי היה במקום־מגורינו אדם שקראו לו סופר, משום שידע לכתוב מכתבים. הוא היה כותב מכתבים לאמריקה באידיש ובגרמנית יפה. ידע להוסיף פסוקים ופתגמים ולעטר את הכתוב בקישוטי מליצה. אך ספרות־אמת נוצרת מתוך לחץ פנימי.

סופר אמת חייב להיות בחיכוך מתמיד עם מה שהוא חש בתוכו. חייב לחיות בלחץ פנימי מתמיד. עודף של מלים ו„כתיבה קלה“ — לא תמיד הם סימן לספרות.

בבואי לארץ הייתי בעליית־נוער ולמדתי בחווה חקלאית בה לימדו בקושי עברית. את השכלתי רכשתי תחילה בעת שרותי בצבא, שם גם עברתי בחינות בגרות לאקסטראניים ובתום שירותי למדתי באוניברסיטה העברית — ספרות אידיש וספרות עברית.

סיפורים של גורל יהודי

— האם לימוד ספרות אידיש השפיע על כתיבתך?

— מכל מיני בחינות צריך הייתי להיות בעצם סופר הכותב באידיש. אך למזלי, או לרוע מזלי, איבדתי את שפת אידיש. סיפורתי לך שלארץ ריצתי ללא שפה וכאן רכשתי לראשונה שפה, והיא עברית. אך מבחינה מנטאלית, הייתי צריך לכתוב באידיש. זו לשון הורי, לשון ילדותי, לשון בה שמעתי את האמרות הראשונות. אני גדלתי בעיירה ליד צ'רנוביץ ועשיתי את הדרך שעברו המוני היהודים בדור זה, וראיתי את סבלו של עם שלם, בכתיבתי אינני עוסק בתחיית א"י, אלא בבחינות של אותו עבר, ואני מאד יהודי. אני אוהב כל הקשור ביהדות, במסורת ובדת, כל מקום שיש בו זיק של יהדות, אף כי אינני דתי. כאדם — קודם כל אני איש יהודי; כסופר — קודם כל סופר יהודי, והרי אידיש — זו השפה הקשורה במסורת, בבית־הכנסת, בספר יהודי, בדורות של גלות. הייתי צריך לכתוב אידיש, אבל לו גם רציתי — איני יכול, כי איבדתי שפה זו.

לכן אינני יכול להוש קירבה לספרות שהלעיגה, ולפעמים באכזריות, על אותה הוויה יהודית, יש לנו ספרות אנטישמית לא מעטה. כן, אני מתכוון למנדלי, לדוגמה. אבל שמה אינם חשובים, הם ידועים. אינני מאמין ייצירה יכולה לצמוח תוך שנאה ורצון לקריקטורה. אלא רק מתוך אהבה, פשוטה כמשמעה.

— מה אתה כותב עכשיו? מה תכניותיך לעתיד?
— אני כותב עכשיו סיפורים שעניינם — הגורל היהודי. העם היהודי הוא חידה ופליאה גדולה. כבן לעם זה, ברצוני לדעת על הווייתו. אני כותב עתה על היהודי ההיסטורי, כפי שהיה בגלות. אני מרגיש קירבה אליו. אני חש שניצוני של אותו יהודי קיימים בתוכי. אני חש קירבה אל היהודי של מאה־שערים, כמו אל היהודי שבקיבוץ השומרי הצעיר, עם הראשון אני קשור בזכרונות ילדותי, עם השני, היהודי המר־